

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

U razdoblju Drugog svjetskog rata na hrvatskom prostoru stvorena je Nezavisna Država Hrvatska (NDH). Suprotno svom imenu, nije bila nimalo “nezavisna”, već jedna od marionetskih država Njemačke i Italije. Kroz slijedeća dva školska sata upoznat ćeš поближе kako je nastala, djelovala i kakva je to država bila. Čitaj pomno slijedeći tekst, prati upute o korištenju udžbenika i zemljovida te rješavaj zadatke na kraju svakog odlomka u svoju bilježnicu

1. RASPAD JUGOSLAVIJE

Zbog jakog pritiska Njemačke i teškog položaja (bila je sa svih strana osim Grčke okružena zemljama Trojnog pakta), Jugoslavija je 25. ožujka 1941. pristupila Trojnom paktu. U zemlji su izbile žestoke demonstracije. Samo dva dana kasnije, uz pomoć britanske obavještajne službe, grupa časnika jugoslavenske vojske izvršila je vojni udar. Dotadašnja Cvetković-Mačekova vlada je zbačena i postavljena nova na čelu s generalom Simovićem. Nasljednika prijestolja, Petra II. Karađorđevića, nova je vlada proglasila punoljetnim i ujedno kraljem. Nastojeći izbjeći napad, nove vlasti nisu izišle iz Trojnog pakta. Hitlera je ovakav razvoj događaja jako iznenadio. Smatrajući Jugoslaviju nepouzdanim saveznikom, Hitler je u već pripremljen plan napada na Grčku uključio i Jugoslaviju. Taj dodatak dobio je naziv “Pothvat 25”. Već 6. travnja 1941. započeo je napad Trojnog pakta na Jugoslaviju iz svih smjerova (Italije, Austrije, Mađarske, Rumunjske, Bugarske i talijanske Albanije). Za svega deset dana zemlja je osvojena, vojska je bila u rasulu, kralj je s većinom vlade pobjegao u Veliku Britaniju, te je potpisana kapitulacija. Jugoslavija je nestala kao država, a pojedine njene dijelove među sobom su podijelili osvajači.

2. USPOSTAVA NDH

Kako su Nijemci uobičavali stvarati na okupiranim područjima tzv. marionetske države, koje su u pokornosti Njemačkoj držali domaći režimi, odlučeno je takvu državu stvoriti i na tlu Hrvatske, a poznavajući prijašnju borbu Hrvata za obnovu svoje državnosti u okviru Jugoslavije. Nijemci su kao najpogodnijeg vođu istakli Vladka Mačeka (predsjednik HSS-a), ali je on odbio. Pročitaj Mačekovo sjećanje na način kako mu je to ponuđeno (str. 89, žuta podloga!).

Mussolini je odmah istaknuo ustaše i Pavelića kao svoje pouzdane saveznike. Hitler nije u ustaše imao povjerenja, no nije imao izbora. Dana 10. travnja 1941. preko Radio-Zagreba je Slavko Kvaternik, Pavelićev opunomoćenik, objavio proglašenje Nezavisne Države Hrvatske: “Hrvatski narode! Božja providnost i volja našeg saveznika, te mukotrpa višestoljetna borba hrvatskog naroda i velika požrtvovnost našeg poglavnika dr. Ante Pavelića, te ustaškog pokreta u zemlji i inozemstvu odredili su da danas pred dan uskrsnuća Božjeg sina uskrsne i naša Nezavisna Država Hrvatska.” Sam poglavnik je u Zagreb stigao 15. travnja na čelu dvjestotinjak ustaša.

Slijedećeg dana stvorena je i prva vlada NDH na čelu s Pavelićem (bio je ujedno i ministar vanjskih poslova). Uz njega su važniji ministri bili: Slavko Kvaternik (zapovjednik vojske), Andrija Artuković (ministar unutrašnjih poslova), Mile Budak (ministar bogoštovlja i nastave). NDH su priznale sve zemlje Trojnog pakta, te Španjolska, Danska i Finska

3. TERITORIJ NDH I RIMSKI UGOVORI

Područje NDH i njezine granice odredile su Njemačka i Italija prema svojim interesima, pa u tome ustaško vodstvo nije imalo udjela, osim što je provodilo naredbe. NDH je obuhvaćala područje bivše Banovine Hrvatske uključujući čitavo područje današnje BiH. Prema tome, istočna granica je tekla od Zemuna (ušća Save u Dunav) do ušća Drine i dalje starom granicom Bosne i Srbije. Promotri teritorij i granice na zemljovidu.

Dva su osnovna problema u razgraničenju: s Mađarskom i Italijom. Mađarska je nasilno priključila Međimurje, ali to vodstvo NDH nikad nije priznalo. Italija je imala posebne zahtjeve, s obzirom da je dovela ustaše na čelo NDH. U svibnju 1941. potpisali su Pavelić i Mussolini tzv. Rimske ugovore. Njima je određeno:

a) Hrvatskoj pripada samo podvelebitski dio obale, obala od Omiša do Dubrovnika, te otoci Pag, Brač i Hvar (vidi zemljovid!), sve ostalo pripaja se Italiji;

b) NDH u svom dijelu obalnog prostora ne smije držati nikakvu vojsku ni ratnu mornaricu;

c) Hrvatska će postati kraljevina, a kruna je ponuđena vojvodi od Spoleta, članu talijanske vladarske obitelji Savoja (nije nikad ostvareno).

Upravo su Rimski ugovori ukazali da NDH potpuno ovisi o Njemačkoj i Italiji te da ova država neće ostvariti toliko željenu hrvatsku slobodu i samostalnost. Stoga je u Hrvatskoj zavladao veliko nezadovoljstvo, pa su i oni koji su isprva oduševljeno dočekali osnivanje NDH sada bili razočarani, svjesni zavisnosti i sluganskog položaja NDH.

4. USTROJSTVO DRŽAVE

Prema obliku vladavine i svim ostalim osobinama NDH je bila diktatorska država. Na čelu je bio poglavnik, ujedno i predsjednik vlade i ministar unutarnjih poslova dr Ante Pavelić. On je donosio zakone i propise po svojoj volji, a kako nije bilo ni izbora ni ustava ni parlamenta, u Pavelićevim rukama je bila sva vlast. Pavelić se nastojao prikazati kao veliki vođa i osloboditelj, iako je samo poslušno provodi naredbe iz Njemačke i Italije.

Uz poglavnika je najvažniji bio Glavni ustaški stan, skup najmoćnijih ustaških dužnosnika. U NDH je triput sazvan i Hrvatski sabor (u tijeku 1942.), no on nije imao nikakvu vlast i nisu ga činili demokratski izabrani poslanici. Ostali dijelovi ustaške organizacije su bili: Ustaška mladež, Ustaška vojnica (ustaške oružane snage), te Ustaška nadzorna služba.

NDH je bila podijeljena na 22 velike župe, podijeljene na 141 kotar, a oni pak na 978 općina. Velike župe su nazvane po povijesnim imenima pojedinih krajeva, npr. Cetina, Dubrava, Hum, Vrhbosna, Vinodol, itd. Posebno se nastojalo velike župe u BiH stvoriti tako da se izbrise dotadašnja granica s Hrvatskom. Na čelu su bili veliki župani koje je imenovao poglavnik, te uz njih ustaški povjerenici.

5. ORUŽANE SNAGE

Oružane snage NDH činili su:

- domobranstvo
- oružništvo
- ustaška vojnica
- poluvojničke postrojbe.

Domobranstvo je bilo redovna vojska NDH, stvorena je obveznom mobilizacijom svih muških vojno sposobnih stanovnika NDH. Glavni zapovjednik je bio Slavko Kvaternik. Cjelokupno domobranstvo je bilo podijeljeno na 15 pukovnija raspoređenih po čitavom teritoriju NDH. Sukladno svom položaju, NDH je bila dužna i vojno pomagati Trojni pakt, pa je jedna hrvatska pukovnija poslana na istočno bojište. U bici za Staljingrad 1943. ova je pukovnija potpuno uništena.

Osnovni zadatak oružništva je održavanje reda, mira i sigurnosti u državi. Dakle, ima ulogu policije, no činilo je dio oružanih snaga, pa se koristilo i u borbama.

Ustaška vojnica je elitni dio vojske (poput SS odreda u Njemačkoj) i dio je ustaške organizacije. Činile su je ustaške bojne jedinice raspoređene širom NDH. Jedna od najzloglasnijih bojnih je bila tzv. Crna legija u Sarajevu, čiji su zapovjednici bili prvo Jure Francetić, pa Rafael Boban. Teror i zločine provodio je upravo ovaj dio vojske, zadužen i za upravljanje logorima.

Poluvojne postrojbe bile su Časna radna služba za mladež od 15 do 18 godina, Državna časna radna služba za građanstvo, te Narodna zaštita.

6. GOSPODARSKE PRILIKE

Osnovno obilježje gospodarstva u NDH je, kao i u politici, posvemašnja podređenost Njemačkoj i Italiji. To se očituje na tri načina, koja su sasvim iscrpljivala hrvatsko gospodarstvo:

1. "izvoz" sirovina (rude, drvo, itd.) - ovaj izvoz su koristili najviše Nijemci i to u ogromnim količinama, a plaćali nisu gotovo ništa;

2. izvoz radne snage - naročito u Njemačku, što se većinom provodilo prisilno, bez sudjelovanja ustaških vlasti. Radnici u Njemačkoj su dobivali za svoj rad samo hranu i nužni smještaj. Računa se da je 1944. u Njemačkoj bilo oko 180 000 hrvatskih radnika;

3. izdržavanje mnogobrojne njemačke i talijanske vojske na tlu NDH - ogromna novčana stavka u budžetu NDH.

Novčana jedinica je bila kuna kojoj je tijekom rata stalno opadala vrijednost zbog odnosa Nijemaca i Talijana prema NDH kao svojoj koloniji. Život stanovništva je općenito bio vrlo težak, a glavni je problem bila prehrana.

7. USTAŠKI REŽIM

Među prvim zakonima u NDH donesene su odredbe o očuvanju čiste hrvatske nacije i čistog hrvatskog životnog prostora, po uzoru na njemačke zakone. Najprije se ove odrednice odnose na nearijsko stanovništvo, Židove i Rome. Oni su ne samo isključeni iz javnog života, već se prišlo i njihovom biološkom uništavanju.

Za provođenje ovih zakona ustanovljeni su izvanredni I prijevici sudovi. Oni ubrzo djeluju I protiv Srba, ali I Hrvata protivnih ustaškom režimu, prvenstveno protiv komunista I članova HSS-a. Npr., pod udar prijevkih sudova došli su I oni koji su "slušali neprijateljske radio-postaje", a najmanja kazna je bila tri godine tamnice.

Posebno je značajno srpsko pitanje, jer je trećina stanovništva NDH bilo srpske nacionalnosti. Prvo je zabranjena upotreba ćirilice, Srbima je ograničeno kretanje, te kretanje noću, Srbi su otpušteni s posla, hapšeni i oduzimana im je imovina. Zatim se pristupilo masovnom prisilnom iseljavanju Srba u Srbiju (oko 180 000). Vršeni su pritisci za prijelaz s pravoslavne na katoličku vjeru, ali samo među seljacima. Od 1942. masovno se srpsko stanovništvo otprema u logore: Jadovno kod Gospića, Stara Gradiška, Loborgrad i dr. Glavni i najveći je bio logor u Jasenovcu, gdje su vršene masovne likvidacije. Točan broj žrtava nije poznat, a procjene su vrlo različite: od 70 000 do preko 200 000 žrtava.

Mnogi su Hrvati stradali u ustaškim progonima. tako je Vladko Maček bio nekoliko mjeseci zatočen u Jasenovcu, a zatim u strogom kućnom pritvoru do kraja rata.

Na nasilja i teror reagirao je i zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac, koji je isprva pozdravio nastanak NDH. On je u mnogim prilikama pomagao u sakrivanju i bijegu Židova i Srba te je osuđivao katoličke svećenike koji su pomagali ustaški teror. U mnigim je pismima upozoravao Pavelića na nečovječnost ustaškog terora.

8. POKUŠAJ SPAŠAVANJA NDH

Kada je 8 rujna 1943. kapituliala Italija, granica NDH pomakla se za onoliko koliko je izgubljeno Rimskim ugovorima, točnije na granice Rapallskog ugovora iz 1921. Već tada je dijelu ustaških dužnosnika postalo jasno da će Trojni pakt izgubiti rat, te da se opstanak

hrvatske države može ostvariti samo prelaskom na stranu saveznika. Stoga je organizirana zavjera na čelu s dva ministra ustaške vlade, Mladenom Lorkovićem i Antom Vokićem. Zavjeri se pridružila grupa članova vodstva HSS-a (npr. potpredsjednik HSS-a August Košutić), preko kojih se nastojala ostvariti veza sa saveznicima. Plan je bio razoružati njemačke odrede na tlu NDH, svrgavanje Pavelića, uspostava vlade HSS-a, te poziv saveznicima da se iskrcaju na hrvatsko tlo. Nešto kasnije, kako je rat za Njemačku bio sve neuspješniji i njezin slom očitiji, zavjerenici su s planom upoznali i samog Pavelića. On je akciju isprva odobravao, a zatim ju je razotkrio Nijemcima i dao uhapsiti sve zavjerenike. Lorković i Vokić su zatočeni u Lepoglavi, te su u proljeće 1945., pred sam slom NDH ubijeni po poglavnikovoj naredbi. Istovremeno je sam Pavelić u zadnjim danima Drugog svjetskog rata pokušao ostvariti prijelaz NDH u saveznički blok, no prekasno. Početkom svibnja 1945. NDH je prestala postojati, Pavelić je pobjegao napustivši vojsku i narod.